

פרשת בראשית, תש"פ, מספר 1340

לְמָה "אָדָם לַעֲמֹל יוֹלָד": הַסִּיפּוֹר שֶׁל אָדָם בְּגֵן עֵדֶן שִׁמְעוֹן אֱלִיעֶזֶר הַלֵּוִי סִפְרוֹ

יש כלל גדול בתורת הלשון האומר, שהמשמעות המקורית של משפט כלשהו תלויה בהקשרו, אבל לא רק בהקשרו המבני, דהיינו מקומו בחיבור, אלא גם בהקשרו ההגיוני-ספרותי. חייבים לומר שמה שמתואר בסיפור זה קרה לפני שנגמר מעשה בראשית. שכן, לפי הכרונולוגיה של הפרק הראשון, ביום השישי לפני השבת נבראו אדם וחווה, וכאן פרטי הסיפור מופיעים כעין "הבזק לאחור" (Flashback). אם כן, הכרזת אלוקים בסוף הבריאה, כשראה את כל אשר עשה "וַיִּהְיֶה טוֹב מְאֹד!" מתייחסת גם למצבו של האדם³ הקיים אז, דהיינו, מחוץ לגן עדן. אם הפירוש הזה נכון, אפשר לומר, שאלוקים לא היה מופתע ממה שקרה בגן עדן, ואולי אפילו "מרוצה"! נדמה לי שמלכתחילה היה ברור שכל התכונות המאפיינות את האדם, כמי שנברא "בצלם אלהים" (כמו תחושה של זהות-עצמית,⁴ היותו בעל חוש מוסרי⁵ ובעל מעיינות של יצירתיות), דורשות זמן רב, אינטראקציה עם החברה ואתגרים שונים כדי להתפתח ולצאת מן הכוח אל הפועל, ורק לאחר היכרות טובה עם דרכי העולם. מכאן, אין ספק שסביבה כמו "גן עדן", ששם כל צרכיו של האדם מסופקים, אינה הסביבה המתאימה ליצור מיוחד כמו אדם, שזה עתה יצא לעולם. אם כך, למה בחר אלוקים לשים את יציר כפיו דווקא בסביבה שכביכול "אינה נכונה" עבורו? ובכלל, מהי המשמעות של אירוע זה במסגרת בריאת האדם?

אפשר לומר אולי, שהיה זה מאמץ מסוג 'הקדמת תרופה למכה'. כלומר, מי שקורא את

הסיפור המקראי של אדם בגן עדן¹ סובל בזמננו משתי אי-הבנות יסודיות וגסות: יש שרואים בו תיאור של אירוע גורלי ששינה באופן קבוע את טבע האדם, ויש שטוענים שהוא רק אגדה עממית שבאה להסביר למה הנחש זוחל על בטנו ולמה הנשים חוות חבלי לידה. הבעיה נובעת מהאופי הדו-משמעי של הסיפור עצמו; מצד אחד יש סימנים שכוונת הטקסט היא למסור מידע עובדתי, למשל העלילה – סיפור המתרחש על רקע של גיאוגרפיה ריאלית, כגון שמות ארבעת הנהרות היוצאים מעדן: פישון, גיחון, חידקל ופרת (בר' ב:יא-יד), כשחלק מהם מוכרים כשמות של הנהרות הגדולים באזור. ידוע גם שגושי ההתיישבות של בני האדם התחילו בעמקי הנהרות, וכן "וַיִּזְבֶּה הָאָרֶץ הָהוּא טוֹב שֶׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם". במובן מסוים, עצם הישרדות האדם בתחילת הופעתו הייתה תלויה בזמינות של מים ומזון ובאקלים ממוזג, דומה כביכול ל"גן עדן". כמו כן ידוע, ששלב חשוב מאוד בהתפתחות הציוויליזציה היה כשגילה האדם איך לרעות בהמות, צאן ובקר וכיצד לעבוד את האדמה. העובדה הזו נרמזת בפסוק "וַיְהִי הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה" (בר' ד:ב). מצד שני, כנגד ההבנה שתכלית הטקסט למסור מידע, לא נראה לדעתי לפרש את התיאור של יצירת האישה כמשמעו. כלומר, שאלוקים עשה ניתוח של ממש באיש, והוציא אחת מצלעותיו כדי לבנות ממנה את האישה, ואפילו השתמש בחומר הרדמה! ("וַיִּפַּל ה' אֱלֹקִים תְּרִדְמָה עַל הָאָדָם" בר' ד:ב). בוודאי יש פה תובנה עמוקה על הדומה והשונה שבין איש לאישה. במצב כזה, הן הרמב"ם והן הרלב"ג לא הצליחו לתת פירוש עקבי לסיפור, ונאלצו לפרש חלקים ממנו על פי רמז ואחרים על פי הפשט,² אך פרק זה הוא המשכו הישיר של סיפור בריאת העולם, וחלק בלתי נפרד ממנו, כך שמי שקורא את הפרק הראשון של בראשית ומדלג על הסיפור הזה, לא יבין כראוי את הפרקים הבאים.

* שמעון אליעזר הלוי ספירו הוא פרופ' אמריטוס בבית הספר ללימודי יסוד באוניברסיטת בר-אילן.

1 בראשית ב:ג.

2 עיינו ר' יצחק אברבנאל (פירוש על התורה, כרך א': בראשית, ירושלים תשל"ז, עמ' 203-204).

3 לפי פירושו של אברבנאל, השם "אדם" בסיפור אינו שם פרטי, אלא שם של מין האדם.

4 רק האדם יכול להשתמש בכינוי "אני", כביכול כמו אלוקים ("אֲנִי אֲנִי הוּא", דב' לב:לט), ולכן באותה שעה, כששניהם, אדם ואשתו היו ערומים "וְלֹא יִתְבָּשְׂשׂוּ" (בר' ב:כה), מפני שהתחושה של בושה אפשרית רק למי שיש לו הכרה עצמית של דימוי מסוים.

5 גם לפי הדעה שחוש זה הוא עניין אינטואיטיבי, והוא חלק אינטגרלי של טבע אדם שנברא בצלם אלוקים, עדיין הוא תלוי בניסיון חברתי כדי להוציאו מן הכוח אל הפועל.

היה עניין מוסרי כלל. החלטתו של אברהם לציית לאלוקים הייתה פוגעת קשות בבנו, ואילו החלטתם של אדם וחווה לאכול מן העץ הייתה אמורה לפגוע רק בהם: "ביום אֶכְלֶךָ מִמְנוּ מוֹת תָּמוּת" (בר' ב:יח). ואם בכל זאת יטען מישהו, שמדובר בחטא חמור כנגד אלוקים, מפני שעברו על צו מפורש וישיר ממנו, כמו שכתוב בסיפור: "הֲמֵן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְבַלְתִּי אֶכֶל מִמְנוּ אֶכְלָתָּ?" (בר' ג:יא), יש להשיב, שאין לשכוח שלפי הסיפור מדובר באב-טיפוס של המין האנושי. איזה מושג של "אלוקים" היה לו? מתוך איזו מוטיבציה, תחושה או נימוק אמור היה לציית לאלוקים? איך יכול היה לדעת "כי טוב ה'" (תה' ק"ה), אם עדיין לא חווה את החיים? אפילו אם נקבל את הדעה שגירושם מגן עדן היה בבחינת עונש על חטאם, למה נענשו כל הדורות העתידיים? הרי כתוב בתורה, בנביאים ובכתובים⁶ "לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות איש בְּחַטָּאוֹ יוֹמָתוֹ" (דב' כד:טז), ואם ה"חטא" היה כל כך נורא למה לא הגיב לכך אלוקים כבר אז, כפי שהגיב בדורו של נח: "וַיִּנְחַם ה' פִּי עֵשָׂה אֶת הָאָדָם בְּאַרְץ" (בר' ו:ו)? אלא כמו שנאמר לעיל, לא היה פה "חטא" ולא "עונש". נכון שבמסגרת הסיפור נכשלו אדם וחווה, אבל הסיפור עצמו כמטאפורה מבריקה הצליח להוכיח, כי סביבה כמו "גן עדן" לא הייתה מתאימה לאדם קודם להתפתחותו המלאה.

לסיכום: המטרה העיקרית של סיפור אדם בגן עדן היא להוכיח שהעולם שברא אלוקים, שבו אנו חיים, הוא הטוב ביותר האפשרי לצורך התפתחות האדם ומילוי תפקידו בעולם לפי התכנית האלוקית. אכן, "אָדָם לְעֵמֶל יוֹלֵד" (איוב ה:ז), אבל אין זו קללה ואין עמלו לשווא, אלא זו האמת הקיומית המובילה לחיים של אפשרויות אין-סופיות. החזון של "גן עדן" לחברה אנושית עדיין לפנינו, והוא יכול להיות מושג רק על ידי יגיעה, מלאכת מחשבת ומוכנות להתמודד עם אתגרים חדשים שונים.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

התיאור הנעלה והנשגב של בריאת הקוסמוס על ידי בורא כל-יכול ורחום וחונן, המכריז על מעשי ידיו "טוב מאד", ואחר כך הוא מגלה את הקשיים הנוראיים של החיים באלפי השנים הראשונות של האנושות, אין ספק שייגיב בתמיהה ובאכזבה: האם זה ה"טוב מאד"?! על זה בא הסיפור ללמד, שסביבה כמו "גן עדן" ליצורים אנושיים, שעדיין לא "התבשלו" כל צורכם, הייתה פועלת נגדם ומעכבת את התפתחותם הראויה. ההתבהרות בסיפור באה דווקא בדו-שיח שבין האישה והנחש, שלפי ר' יצחק אברבנאל⁷ היה לגמרי פרי דמיונה של האישה כשעמדה לפני העץ האסור⁷, והסתכלה בפירותיו היפים. כאשר תאוותיה הלכו וגברו, היא ראתה נחש כרוך בענפי העץ, ובהרהורי ליבה נוצר "דו-שיח" בינה ובינו שבאמצעותו הצליחה לנטרל את איסור האכילה מן העץ.

כדי להבין איך היא עשתה זאת, צריך להתחשב בשלב ההתפתחות שבו היה האדם באותו הרגע; כמי שנוצר "בְּצֶלֶם אֱלֹקִים" היה לו כוח של חשיבה רציונלית, המאפשר לו להבחין בין הגיוני ללא הגיוני. אבל כיוון שלא היה להם שום ניסיון בעולם הריאלי, לא ידעו אדם וחווה להבחין בין מה ש"יש" לבין מה ש"אין" (האמת והשקר). ולכן, הרגע שבו קיבלה האישה מידע (אם כי שיקרי), שלא יקרה לה שום רע אם היא תאכל מהעץ, השכל-המעשי הורה לה לאכול. הסיפור מסתיים, כידוע, בקללת הנחש והאדמה ב"ארורים", אבל על האדם והאישה אין כתוב לשון "ארור", אלא תיאור של מצבם הריאלי: לאישה: "בְּעֵצָב תֵּלְדִי בָנִים" (בר' ג:טו), ולאדם: "בְּזַעַת אֶפֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם" (שם:טז). למרות הטון הקשה של אלוקים כלפי אדם ואשתו, קשה לקבל את הדעה שמדובר כאן ב"החטא ועונשו"⁸ מפני שכל הדמויות ב"גן עדן" לא נראים כבעלי אחריות במובן התיאולוגי-מוסרי. נראה שלאדם הראשון, כבר ביומו הראשון, לפי הכרונולוגיה של הטקסט, הייתה היכולת לבחור בין אפשרויות שונות, תכונה שהייתה לו משום שנברא "בְּצֶלֶם אֱלֹקִים". ולכן, במכוון ניתנה לו הגבלה אחת: לא לאכול מפרי עץ מסוים, כדי לראות איך ישתמש בכוח הבחירה. לא היה זה "ניסיון", כמו "עקדת יצחק", משום שכאן לא

6 שם, עמ' 177.

7 ברור שהאישה עצמה לא שמעה כל "צו" מאת אלוקים. באשר למקור האיסור כתוב: "וַיֹּצִא... עַל הָאָדָם" (בר' ב:טז) ואילו בדרך כלל, כשמדובר בפקודה ישירה כתוב "ויצו את" (בר' לביח; וי' ו:ב), ולכן אפשר לפרשו 'באשר לאדם, כך היה הנוהג'.

8 הפירוש הרווח, שה"חטא" הבלתי נסלח של האדם בגן עדן היה שעבר על צו מפורש ישיר של בוראו, נראה לי דחוק מאוד, משום שאין לצפות שליצור כמו אדם קדמון כזה תהיה מודעות למושג של "אלוקים" כממציא על נמצא, ולחובה המוסרית של הכרת טובה.